

KRONISTIČNI ZAPIS O ŽIREH IN ŽIROVCIH MED OSVOBODILNIM
BOJEM IN LJUDSKO REVOLUCIJO, III

1944

Hud mraz je z vso silo pritiskal. Po dolinah je bilo kopno, hribi pa so bili pobeljeni s suhim pršičem in vlekla je ostra zimska burja.

Dne 2. januarja se je štab Vojkove brigade preselil od Brcka v novo župnišče poleg farne cerkve. Videti je bilo mlade fante in može veselih in nasmejanih obrazov pa tudi resne in zamišljene, ki so prihajali v štab s poročili in odhajali z novimi navodili. Večkrat je bilo slišati posamezne strele pa tudi strojnica je od časa do časa zalajala.

V zgornjem delu Račeve so se 2. januarja zvečer partizani prav krepko spoprijeli z belogardisti in so jih po daljšem spopadu brez izgub odbili.

Dne 3. januarja okrog 9. ure zjutraj je v Žireh strahovito zaropotalo. Strojnice in puške so regljale. Domačini, ne da bi vedeli, kaj se godi, so se prestrašeni poskrili. Opaziti je bilo le nekaj partizanov, ki so se hitro umikali in iskali kritje za hišami skozi Staro vas proti Dobračevi. Pokalo je tako strahovito, da je zvenelo vse ozračje.

Iz Idrije so prišli Nemci z domačimi izdajalci skozi Osojnico. Pri Rupčarjevi klonici so krenili skozi Tabor in naravnost do kamnoloma v Žirku. Udarili so z vso silo na župnišče, kjer je bil nastanjen štab brigade. Ta napad je bil tako nenaden in silovit, da ni bilo mogoče misliti na obrambo. Več kot eno uro je trajalo to smrtonosno regljanje, nato pa so se Nemci usuli po cesti in čez travnike proti župnišču. V župnišču so bili ob napadu samo dežurni oficir, dva obveščevalca in kuhar, ki je pripravljal kosilo. Spoznali so, da ni druge rešitve kot umik. Nemci so s strelji podrli vsakega, ki se je prikazal. Pri žirovskem mostu sta obležala dva fanta, ki sta se hotela umakniti proti Stari vasi. Iz župnišča so se vsi srečno rešili, žrtve pa so bili vsi, ki jih je nenadni napad zajel na cesti. Mrtvi in ranjeni so ležali za Katrnikom, za Isteničevo in Jurčnikovo hišo, ker so se tu hoteli umakniti proti Fricovemu brdu. Nemci so se pripodili do Stare vasi, nato pa so se urno umaknili nazaj proti Idriji. Domačini so pobrali mrtve, žene in dekleta so jih umile in očistile, nato pa so jih položili na mrtvaški oder v Poljanškovi garaži. Osem mladih fantov in mož partizanske vojske so bili žrtve izdajstva in okupatorskega divjanja, med njimi tudi domačin Vinko Ušeničnik, delavec s Sela. Padel je na stezi med strojarno in novim župniščem, ko je nosil kot obveščevalec poročilo v štab. Ostali pa so bili iz Logatca, Ljubljane in Primorske. Nehote se nam je vsilila misel, da je izdajalec tudi med partizani. Pri Katrniku je bil ob

Ubiti partizani leže v Poljanškovi garaži v Žireh

napadu Blaž Ostrovrhar, komandant Vojkove brigade, ki je bolan ležal v postelji, spodaj v gostilni pa je bil operativni oficir Hojan. Oba sta se srečno umaknila.

Domačini so se poslavljali od mrtvih tovarišev in prinašali cvetje ter zelenje.

Iz oblakov so padale redke snežinke in oster mraz je rezal do kosti. Turbno razpoloženje je leglo nad dolino. Partizani, ki so bili v okolici, so se omejili na manjše akcije. V manjših skupinah so demonstrativno napadali belogardistične in nemške postojanke ter sovražne patrulje. Mnogi pa so na tihem premišljevali o napadu Nemcev na štab Vojkove brigade v Žireh. Sumljivo je bilo zlasti to, da ob napadu ni bilo v bližini štaba nobene oborožene enote in je tako sovražnik neopaženo prišel v neposredno bližino štaba. Vseh teh misli pa se nihče ni upal na glas izraziti.

Dne 5. januarja na vse zgodaj zjutraj se je na Goropekah pojavil prvi bataljon Vojkove brigade. Komaj so se razmestili po hišah, že so obveščevalci javili, da se od Loga proti Goropekam pomika večja kolona belogardistov in že je začelo regljati in bobneti. Ves bataljon je takoj zavzel položaje ter odbijal sovražnikove napade. Oglušujoč bojni ples se je vnel z vso srditostjo. Vse popoldne so regljali mitraljezi, treskale bombe, minometi so metali ogenj na nasprotnike. Mraz pa je bil tako oster, da so borci, ležeči v snegu, trepetali od mraza. Belogardisti so, pijani od vina in žganja, besno napadali. Partizani pa so vse napade krepko odbijali, čeprav so bili slabo hranjeni in slabo oblečeni. Naše borce je napajala vera v zmago za pravično stvar. Srdita borba je trajala v burji in mrazu ves dan. Svinčenke so žvižgale okoli glav, padale so tudi v Žiri, a I. bataljon Vojkovcev s komandantom in komisarjem na čelu je ostal na položaju. Belogardisti so se okrog 5. ure popoldne umaknili v

postojanko na Vrh Treh kraljev, kjer so zvečer molili rožni venec. Hkrati so se z Žirovskega vrha umaknili tudi šentjoški belogardisti, ki so varovali Vrhovce. Partizani so belogardistom sledili skoraj do Dolinarja, med potjo pa so napravili kazensko rekvizicijo pri nekem posestniku, ki je imel svoje sinove pri beli gardi.

Okrog 9. ure zvečer so partizani zapustili Goropeke in prišli v Žiri. S seboj so peljali dva mrtva in hudo ranjenega tovariša, ki je med potjo v hudih bolečinah izdihnil. Domačini so za mrtve tovariše, ki so počivali v Poljanškovi garaži, pripravljali slovesen pogreb. Vodstvo I. bataljona Vojkove brigade pa se je odločilo, da jih pokoplje ponoči, da bi belogardisti ne skrunili in motili pogreba, kar so, kot je kazalo, hoteli, saj so bili na dan predvidenega pogreba že zjutraj v Goropekah. Tam so se spopadli z našimi borci.

Četa partizanov je pripravila na pokopališču poslednji dom za svoje bojne tovariše, ostali pa so naložili krste s trupli enajstih tovarišev, ki so bili žrtve Nemcev in njih pomagačev. V noči med 5. in 6. januarjem se je v hudem mrazu pomikal žalni sprevod proti Dobračevi. Ob turobnem ropotanju voz po zmrzli cesti je spremljal ves bataljon mrtve tovariše k zadnjemu počitku. V jutranjih urah pa se je ves bataljon vrnil proti Koprivniku in se ustavil v Oselici.

Ostra zima je preprečevala večje vojaške akcije. Dnevi so minevali zopet mirno, nobenega moškega nisi videl čez dan na cesti. Ko se je zmračilo, so se pojavile partizanske patrulje in posamezni borci, ki so prihajali po hrano in druge potrebščine. Tudi belogardisti ta čas niso nadlegovali prebivalstva.

Vsi smo bili vojne že do grla siti, posebno pa še borci, ki so bili boj že tretjo zimo. Upali smo, da nam bosta pomlad ali poletje prinesla mir in svobodo, a vse je šlo polževo počasi.

Rusi so tolkli in podili Nemce iz svoje domovine. Na jugu so jih potisnili nazaj do Dnjepra. Osvobodili so Harkov, potisnili so jih tudi daleč od Moskve. Le pri Leningradu so se Nemci krčevito upirali, pa tudi tu so jih Rusi naglani nazaj.

Angleži in Amerikanci so se med tem že izkricali na Siciliji in v južni Italiji. Njihove armade so že prodrle daleč v Italijo. Tudi tu so po kapitulaciji Italije prevzeli obrambo Nemci, ki so se krčevito branili. Angleški in ameriški sili pa niso bili kos in morali so se postopoma umikati. Na zahodu pa so pripravljali Angleži in Amerikanci invazijo na francoskem ozemlju. Na vseh področjih so Nemce hudo tolkli. V notranjosti so zavezniški bombniki rušili tovarne in mesta. Velike težave jim je vsepovsod, zlasti v Jugoslaviji, povzročalo partizansko gibanje.

18. januarja je pobegnil iz belogardističnih zaporov na Vrhniki Leander Mlinar — mlajši. Z njim je pobegnil tudi Vinko Justin, katerega so belogardisti in Nemci na begu obstrelili in ga nato ujeli. Vesel in nasmejan se je Leander še tisto noč vrnil v Žiri, kjer je obiskal starše, a žal očeta ni našel doma, ker so ga aretirali in zaprli belogardisti v Rovtah. Že naslednji dan je Leander poiskal svojo enoto (Vojkovo brigado) ter se ji zopet priključil.

27. januarja je gospodarska komisija v Žireh poslala svojega člana Toneta Beoviča na Log, da pri tamkajšnjih kmetih pripravi hrano za neko enoto, ki je nato krenila z dvema vozovoma, vodičem Mrakom in oboroženim spremstvom proti Logu.

Tik pred prihodom partizanov pa so se na Logu pojavili belogardisti, ki so opazili Beoviča, ga aretirali ter zaprli v Rovtah.

28. januarja je v Goropekah eksplodirala mina in ubila dva otroka — Žakljevega ter Kranjčevega.

30. januarja pa je na Mrzlem vrhu spet prišlo do nesreče z mino, ki je terjala dve mladi žrtvi, Zdravka Kavčiča in Eniko.

2. februarja popoldne je prišla iz smeri od Gorenje vasi skupina kakih 200 do 250 dobro oboroženih Nemcev. Bili so na poti v Idrijo. V Žireh so se ustavili le za nekaj minut, ko so se porazgubili po hišah in prosili za hrano. Okrog 4. ure popoldne so se podali proti Breznici in s hriba s puškami, mitraljezi in trombloni streljali po dolini. Razbili so le nekaj stekla in opeke. Žrtev med prebivalci ni bilo, ker so bili domačini že vajeni takih napadov. Skrili so se v varna zavetja. V gozdu pod Breznico je počivala tričlanska partizanska patrulja, ki je Nemce demonstrativno napadla.

Pod večer 2. februarja pa se je raznesla žalostna novica, da je bil v Sovodnju od Nemcev ubit Leander Mlinar-Bogdan, član SKOJ, po poklicu čevljar. Nemci in belogardisti iz Idrije so neovirano prišli do Sovodnja, kjer se je mudil mladi Leander. Ko jih je zagledal, se je hitro umaknil, da bi obvestil tovariše v Oselici. Ko pa se je bližal ovinku, da bi dobil kritje, so ga zadele sovražne krogle. Dvakrat je že pred tem pobegnil iz ujetništva četnikov in belogardistov, sedaj pa mu je dum-dum krogla raztrgala roko, pri čemer se je onesvestil. Nanj je streljal domači sodelavec Nemcev Janez Simonovčič (Mokcov izpod Vrsnika). Takoj so ga obkolili še drugi Nemci in eden od njih ga je z brzostrelko ustrelil v glavo. Nato so se Nemci podali proti Oselici, kjer so napadli II. bataljon Vojkove brigade, katere komandant je bil Karel Novak-Tone. Ko se je v bataljonu raznesla vest, da se bližajo Nemci, je komandant bataljona začel razvrščati borce v vrsto. Komisar in komandirji čet so, ko so videli nesmiselno komandantovo ravnanje, takoj ukazali umik, ker so Nemci že jurišali proti njim. V bataljonu je bilo precej neoboroženih novincev. Da ni prišlo do večje katastrofe, se je bilo treba zahvaliti pogumnemu mitraljezcu, ki je na položaju hrabro zadrževal Nemce, da se je bataljon lahko umaknil. Kljub temu je padlo pet mož, med njimi Janko Cepin iz Stare vasi, mehanik po poklicu. Ob tem napadu so bili vsi borci Vojkove brigade prepričani, da je v njihovih vrstah izdajalec. V kratkem so doživeli več nenadnih napadov, zato so sumili v izdajo. Zaradi napada na Žiri in Oselico so sumili operativnega oficirja Hojana in komandanta bataljona Karla Novaka-Toneta. Sum je bil tembolj utemeljen zato, ker so Nemci napadali samo Vojkovo brigado. Organi varnostne službe so že drugi dan aretirali oba osumljenca. Po daljšem zaslišanju so ugotovili, da je imel oficir Hojan dobre zveze z nemškimi in belogardističnimi enotami in njihovimi vodstvi in da so ga podpirale tudi z denarjem. Njegove zločinske načrte pa je pomagal uresničevati komandant II. bataljona Karel Novak-Tone, ki ga je Hojan pridobil za svoje peklensko delo. Mnogo mladih ljudi je izgubilo življenje zaradi teh izdajalcev. S svojim izdajstvom je hotel major Hojan med partizani in civilnim prebivalstvom omajati moralo in zaupanje do osvobodilne fronte.

Izdajalca Milko Hojan in Karel Novak-Tone sta prejela zaslužen kazen. Človeški razum si komaj lahko zamisli tako peklensko izdajstvo, kot sta ga med našim ljudstvom izvrševala ta dva krvnika po nalogu nemških gestapovcev in vodilnih funkcionarjev bele ter plave garde.

Bili so težki in črni dnevi, sneg, dež in goste megle so se podile po dolinah in grapah, tako da je bilo tudi vreme turobno in nekam tajinstveno.

4. februarja popoldne se je zbralo na pokopališču na Dobračevi mnogo prebivalstva. V cerkvi sta na nosilih v cvetju in vencih počivala mlada Leander Mlinar-Bogdan in Janko Cepin. Pogrebci so dvignili krsto z Leandrom, da ga odnesejo iz cerkve na pokopališče. Ko so stopili iz cerkve, se je do pogrebcev prerinil mlad mož, suh in bled v obraz, bil je v delovni obleki, kot so jih Nemci dajali jetnikom po raznih taboriščih. Kazno je bilo, da je tujec nekje pobegnil iz nemških zaporov. Odrinil je zadnja pogrebca in sam prijel ter nosil krsto na pokopališče. Videti je bilo, da težko nosi, ker so se mu noge šibile pod težo krste. Hoteli so mu pomagati, pa ni pustil. Sam je nosil krsto do izkopane gomile. Ko so spustili krsto v jamo in po verskem obredu, je povzel besedo tuji skrivnostni neznanec. Govoril je v slovo tako ganljivo, kot govori le dober tovariš tovarišu. Videti je bil inteligenten, govoril je v srbohrvaščini. Njegov blede in shušjani obraz pa je vzbujal zaupanje in spoštovanje. Takoj nato je bil še pogreb Janka Cepina. Ljudje so se razšli, vsi pa so premišljevali o neznancu. Ta je bil še nekaj dni v Žireh in okolici in izjavljal, da hoče v partizansko vojsko. Po nekaj dneh pa so ga že iskali organi VOS, a tujca že ni bilo. Bil je vohun, ki sta ga poslala na osvobojeno ozemlje gestapo in belo-plava garda.

Okupator in njegovi pomagači so uporabljali vsemogoče podle načine, da bi zaježili mogočen pohod partizanske vojske in odvrnili civilno prebivalstvo od sodelovanja s partizani. Imeli so na razpolago velika finančna in materialna sredstva; posluževali so se vseh mogočih izdajstev. Tudi duhovščina je bila na delu. Za svojo izdajalsko politiko je izrabljala tudi verska čustva.

Ljudstvo se je kljub terorju, vohunjenju in izdajstvu opredeljevalo za narodnoosvobodilno gibanje. Bridke izkušnje preteklosti so koristno uporabljali, da vohuni in izdajalci niso imeli večjih uspehov. Boj se je nadaljeval in dobival obliko notranje revolucije. Na eni strani je bilo pošteno in zavedno delovno slovensko ljudstvo, na drugi strani pa okupator z izdajalsko buržoazijo ter belo in plavo gardo, kamor so pritegnili za Judeževe groše še del zapeljanega in nevednega ljudstva. Borba je bila iz dneva v dan bolj trda in neizprosna.

V noči med 5. in 6. februarjem so v Žireh odjeknile močne eksplozije. Minerski vod Prešernove brigade je miniral in zažgal vsa javna poslopja, prosvetni dom, Sokolski dom, staro in novo župnišče, mežnarijo, šolo in carinar-

Skupina pripadnikov
VOS v Žireh

nico v Osojnici. Ljudje so se zelo bali, ker niso vedeli, kaj se godi. Bila je nedelja. Ko so domačini ogledovali ruševine in majali z glavami, so nekateri obsojali to dejanje. V nedeljo, dne 6. februarja pa je prišel še ukaz, da se izprazni še občinska hiša. Zvečer se je zopet pojavila skupina partizanov, ki so zažgali še to stavbo. Ko so domačini spraševali partizane, zakaj so to storili, so jim ti odgovorili, da so to napravili iz tehtnih vojaških razlogov. Ljudje so ugibali, kakšni naj bi bili ti razlogi. Večina je menila, da so to napravili zaradi tega, da se v Žiri ne bi vselili belogardisti. Čez nekaj dni so to potrdili tudi vojaški in politični funkcionarji, ki so imeli podatke, da se je glavno vodstvo bele garde odločilo, da bo poslalo v Žiri večjo enoto in ustanovilo močno belogardistično postojanko. Partizani so jim z omenjenimi akcijami prekržali načrte. Domačini se nikakor niso mogli sprijazniti s tem. Silno so obžalovali porušene objekte. Partizani so jim dokazovali, da bi lahko prišlo do mnogih človeških žrtev, če bi se v Žireh nastanili belogardisti.

9. februarja se je raznesla strašna novica, da so Nemci v Škofji Loki ustrelili 50 domačinov, med njimi je bilo tudi 6 Žirovcev, ki so jih zaradi izdaje pred dvema mesecema zajeli šentjoški belogardisti v Žirovskem vrhu. Šest mladih fantov in mož je izgubilo življenje zaradi najpodlejšega in nizkotnega hlapčevanja nadutemu okupatorju. To so bili komaj 17-letni posestniški sin Anton Kavčič iz Nove vasi, Ciril Strlič, delavec z Dobračeve, Franc Grošelj in Heron Grošelj, kmečka sinova z Dobračeve, Ludvik Cigale, delavec iz Nove vasi in Vinko Justin, posestnik iz Žirovskega vrha, član KP (ta je zapustil ženo in tri nepreskrbljene otroke). Med ustreljenimi Škofjeločani pa sta bila tudi naša rojaka, in to je Karel Šinkovec, krojaški mojster, in Pavel Erznožnik, brivski mojster, ki so ju aretirali v Škofji Loki.

Nobena propaganda Nemcev, belogardistov in dušnih pastirjev ni mogla opravičiti velikega zločina okupatorjevih sodelavcev.

Da bi se preprečilo ali vsaj zmanjšalo bratomorno klanje, ki so ga zanetili nemški hlapci, se je vodstvo osvobodilne fronte na Gorenjskem trudilo, da bi nevednim in zapeljanim posvetili v temo, da bi tako spoznali svojo zmoto. Novi časopisi, ki so že prej redno krožili med prebivalstvom, so na široko pojasnjevali izdajstvo bele in plave garde. Mnoge letake so aktivisti OF pošiljali prav in izdajalske postojanke, jih lepili ob poteh, kjer so patroljirali belogardisti in četniki. Oddajali so jih tudi njihovim svojcem, da bi jih opozorili in da bi spoznali svojo zablodo. Poleg vse te propagande je narodno-osvobodilni odbor v Stari vasi sklenil izdajati tedensko radijska poročila, vsakih 14 dni pa še letak z naslovom: »Če ne veš, sedaj izveš«. V preprosti domači besedi so bili napisani vsi važni dogodki, ki so se odigrali na svetovnem in domačem bojišču in na političnem prizorišču, z namenom, da bi resnične vesti prepričale in odvrnile zapeljane ljudi. Kajti še je bil čas za spreobrnitev brez kazni. Vrhovno poveljstvo NOV in POJ je izdalo odlok o amnestiji vsem fašističnim pomagačem, ki si niso omadeževali rok s krvjo, če bi zapustili izdajalske vrste in se pridružili NOV. Poročila sta urejala in izdajala Silva Bač-Ozana in Vinko Govekar-Viko.

Poleg že navedenih belogardističnih postojank so Nemci skupaj z vodstvom bele garde ustanovili belogardistične postojanke v Lučnah, Gorenji vasi, na Hotavljah, malo pozneje pa še na Mravljishah pri Zavrnatcu. Iz vseh teh postojank so pogosto vpadali v Žiri in strahovali zavedno prebivalstvo.

Da bi partizani zavarovali Žiri pred nenadnim napadom z motoriziranimi vozili, so 12. februarja uničili še lesen most na logaški cesti ob vhodu v Žiri.

Sredi februarja so prišli v Žiri beli z Vrha Treh kraljev. Ustavili so se pri farni cerkvi, kjer so pri spomeniku vojnih žrtev postavili mitraljez. Iz Žirov pa je prihajal nič hudega sluteči kurir iz Dolomitov, na katerega so belogardisti naperili svoje orožje in ga ubili. Po tem umoru so se zopet vrnili proti Goropekam.

Enote XXXI. divizije so se premaknile proti Gorenjski. Le nekaj enot je ostalo, ki so se zadrževale na grebenu od Gora nad Idrijo pa do Cerkna. V Žirih pa je ostalo le nekaj članov Narodne zaščite.

24. februarja so na Žirovskem vrhu belogardisti od Št. Jošta ubili Jožeta Rihtaršiča iz Stare vasi. Po poklicu je bil čevljar in član KP. Bil je izredno požrtvovalen in vesten obveščevalec. Padel je na pragu hiše pri Lošcerju. Belogardisti so še mrtvega suvali, premetavali in pljuvali nanj. Tepli so tudi Janeza Jereba-Lošcerja, katerega so pozneje aretirali in izročili Nemcem, ti pa so ga poslali v taborišče v Nemčijo, kjer je umrl. Lošcer je bil vesten aktivist OF in rodoljub. Zapustil je bolno ženo in tri nepreskrbljene otroke.

29. februarja pa je v borbi z Nemci iz Idrije izgubil življenje eden najmlajših partizanov, Drago Žakelj. Bil je star komaj 16 let, pa se je ob osvoboditvi Žirov, kljub vsemu prigovarjanju, da je še premlad za napore partizanskega življenja, vseeno priključil naši vojski. Bil je zelo hraber in bister fant. Njegova smrt je zelo prizadela domače in njegove soborce.

2. marca so belogardisti prišli v Žiri in odpeljali iz strojarne precej še neizdelanih kož.

10. marca so rovtarski belogardisti obsodili na smrt Toneta Beoviča iz Žirov in Milko Sedej z Vrsnika. Ustrelili so ju pod Rovtami na samotnem kraju. Ta zločin je globoko pretresel vse prebivalstvo, ker nista zagrešila nič drugega, kot da sta bila simpatizerja in podpornika OF. Beovič je bil priljubljen gostilničar, aktivist OF in velik rodoljub, zapustil je ženo in sina.

Zvedelo se je tačas, da je v Mauthausnu umrl že leta 1943 Anton Podobnik, delavec iz Žirov. Tudi ta je zapustil ženo in nepreskrbljenega sina.

Sredi marca se je skozi Žiri pomikala številna partizanska vojska XXX. divizije, katero so tvorile brigade Srečka Kosovela, Ivana Gradnika in Simona Gregorčiča. Skoro ves dan je moštvo te divizije korakalo skozi Žiri, preko

Skupina članov narodne zaščite iz Žirov

Janko Cepin

Marjanca Jereb iz Brekovic

Vital Ivanov

Zabrežnika in Kladja v Poljanske hribe. S seboj so vodili tudi mule, ki so nosile težke in lahke minomete. Z močno konjsko vprego so vozili top kal. 8 cm. V kmečkem opletenem vozu pa so vozili topovske granate. Možje so bili oboroženi s strojnimi in puškami, nekateri pa so bili tudi brez orožja. Med njimi je bilo več bolničark. Po večini so bili zelo skromno oblečeni. Nekateri so bili pokriti s triglavkami, mnogi so imeli klobuke, kape, kučme, pa tudi liške kape so bile vmes. Še slabše so bili obuti. Noge so imeli ovite z žakljevinom. To je bila prava armada upornega ljudstva, ki je bila na pohodu za svobodo, kruh in pravico. Čez nekaj dni so se enote po isti poti vračale skozi Žiri in zasedle položaje okoli Ledin, Vrsnika in Gora.

14. marca so gradnikovci in kosovelovci napravili večjo prehranjevalno akcijo v Goropekah.

25. marca je bil v Postolarski zadrugi miting. V nabito polni dvorani so prebivalci poslušali igralsko skupino Gradnikove brigade.

27. marca so se partizani v bližini Gora spoprijeli z Nemci, ki so prišli iz Idrije. V tej borbi je izgubil življenje mladi Ivanov Vital iz Žirov. Bil je zelo hraber in priljubljen med tovariši. Nemci so zelo pogosto in zahrbtno napadali naše položaje, pri tem so jim zvesto pomagali belogardisti, posebno s tem, da so jih vodili po skrivnih stezah do naših postojank.

Z odločitvijo Pokrajinskega komiteja za Gorenjsko, ki se je zadrževal v hribih onstran Blegoša, so se področja razdelila na manjše upravne enote. Iz vaških in krajevnih odborov OF se je izvolil okrajni odbor OF, ki je obsegal kraje: Žiri, Ledine, Sovodnj, Oselica, Trebija do Podgore. Sedež tega odbora pa je bil v Jarčji dolini pri Picnu. Tu sta bila tudi dva bunkerja, vanje so se v nevarnosti zatekali posamezni borci. Tam so tudi spravljali arhiv. Sekretarka tega odbora je bila Francka Žakelj (Bartelčkova) iz Stare vasi. Sestanki in seje tega odbora so se sklicevali po potrebi, bili pa so v Jarčji dolini pri Cirilu na Kovku in pri Picnu, včasih pa tudi na prostem v gozdu. Okrajni odbor OF so sestavljali Francka Žakelj, Maks Oblak, Ana Dolinar, Mirko Loštrk, Vinko Bačnar, Tinka Dolinar, Milka Sedej (z Vrsnika), Ančka Bogataj

(Grudnova iz Koprivnika). Ta okrajni odbor je bil podrejen Okrožnemu odboru OF Škofja Loka, ki je imel svoj sedež v Davči.

V letih 1942 in 1943 je bilo partizansko zatočišče v Žirovskem vrhu. Ker pa so ob Žirovskem vrhu nastale nove sovražne postojanke, so se partizani zaradi varnosti v glavnem preselili na levi breg Sore, kjer so bili, kakor v Žirovskem vrhu, domačini izredno požrtvovalni in naklonjeni narodno osvobodilnemu gibanju. Pravi dom partizanov so bile tudi Kokljeva in Krogarjeva hiša na Ledinici, pri Selaku v Jarčji dolini, kjer se je odpočilo in nahranilo na stotine partizanov. Pa tudi pri Kovaču, Mavsarju, Picnu, pri Cirilu na Kovku in Krištanu. Vse področje Ledinice, Jarčje doline in Koprivnika, z redkimi izjemami, je bilo eno samo partizansko bivališče.

V začetku aprila se je v Žireh po treh viharjih letih zopet odprla nova slovenska partizanska šola. Ker ni bilo na voljo poklicnih učiteljev, saj so jih Nemci že v začetku okupacije poslali v pregnanstvo, so to odgovorno nalogo prevzela domača dekleta, ki so že imela nekaj letnikov učiteljišča ali srednje šole. Le v skrajnih primerih so to delo opravljale tudi osebe, ki so uspešno končale osnovno šolo in so poleg tega imele smisel za vzgojo otrok. Šola je imela štiri razrede, ki so bili nastanjeni v Žireh v Mrovčovi in Poljanskovi hiši, v Stari vasi pa pri Bahaču in v hiši Jožeta Kavčiča. Čeprav so Nemci in belogardisti pogosto vpadali v Žiri, je bil pouk reden, saj so poučevale vestne in neustrašene učiteljice. Te so bile: Martina Rupert, Silva Bač, Breda Blažič, Albinca Erznovnik, Silva Kopčaver, Tončka Kopač in Angelca Korenčan. Partizanska šola se je odprla tudi v Sovodnju, kjer je poučevala na dvorazrednici Marija Peternel in pomožna učiteljica Zofka Frelih. Enorazrednica pa se je odprla še v Koprivniku in v Hobovšah. V Koprivniku je poučevala Lojzka Bogataj, v Hobovšah pa M. Čehova. V začetku maja pa je bila po 25 letih italijanske okupacije odprta slovenska partizanska šola v Ledinah.

2. in 3. aprila so partizani obstreljevali nemško postojanko v Spodnji Idriji. Ker je bila postojanka močno utrjena, ji z lahkim orožjem ni bilo moč priti do živega. Pri tej akciji je bilo mobiliziranih mnogo voznikov iz Žirov.

Nekaj deklet in starejših žena je zelo pogosto zahajalo na Vrh Treh kraljev in v Rovte. Ker so jih organi VOS in Narodne zaščite opozorili, so se izgovarjale, da hodijo tja k maši. Ta izgovor so izrabljale za obveščanje belogardistov o gibanju partizanske vojske in tudi o podrobnostih aktivnega sodelovanja domačinov s partizani. Nekatere med njimi so pod versko pretvezo opravljale vohunsko in izdajalsko službo, saj so vse, kar so zvedeli belogardisti, zvedeli tudi njihovi gospodarji — Nemci. Da so bili belogardisti samo nemški hlapci, nam priča tudi tale dogodek.

Napol izdelano usnje, ki so ga belogardisti odpeljali iz žirovske partizanske strojarne, so naložili na tovorni avto, da bi ga odpeljali v neko ljubljansko tovarno v končno izdelavo. Ko so prišli iz tovarne na glavno cesto med Vrhniko in Ljubljano, jih je ustavila nemška patrulja in jim zaplenila avto ter tovor. Belogardiste pa so pognali nazaj, od koder so prišli. Po posredovanju višjih belogardističnih poglavarjev v Ljubljani so jim ta plen končno vrnili. Takih in podobnih primerov je bilo ob raznih ropih, ko so jim Nemci naropano blago zaplenili, mnogo.

5. aprila so prišli belogardisti in Nemci iz Lučen in Št. Jošta. Razgrebli so tudi vsa smetišča v postolarski in čizmarski zadrugi ter iskali v odpadkih večje kose usnja. Stikali so po hišah, po omarah in po predalih ter se izgovarjali, da iščejo partizane. Ker po predalih ni bilo partizanov, so jim bile dobro-

došle tudi ure, verižice in razni predmeti, ki so jih brez sramu in proti ugovoru pobrali. Iz zadružne in Dolenčeve strojarne pa so kar z nasajenimi bajoneti na puškah pobirali iz jam na pol izdelane kože in jih nosili kot zastave preko ramen, da je curljalo od njih.

Komaj so ti odnesli pete, že so se pojavili vrhovski belogardisti. Tudi ti so pripravili voze za pokradeno blago. V delavnici čižmarske zadruga so ravno odmontirali dva gonilna motorja, ko je na Žirku zaregljala partizanska strojnica. Pustili so ukradene predmete in jo jadorno odkurili nazaj, od koder so prišli. Nekdo je med potjo odvrigel, da ga ne bi ovirale pri begu, celo dve božji podobi, ki ju je ukradel v neki hiši.

Zaradi stalno se ponavljajočih napadov so žirovski pionirji in mladinci organizirali izvidniško službo. Na vrhu Žirka so napravili maskiranoasedo in oprezali na vse strani, od kod bi se približal sovražnik, in takoj obvestili prebivalce, pa tudi partizane, če so bili kje v bližini.

4. aprila se je vrnil iz zapore Leander Mlinar starejši iz Rovt, kjer je prebival 4 mesece. Pripovedoval je o svojih doživljajih. Dejal je: »Še sam ne vem, zakaj sem bil zaprt. Le malo je manjkalo, da nisem bil ob glavo. Ko sta Filip Potočnik in Vinko Zajc pobegnili iz zapore iz Rovt, so še isti dan pridrveli belogardisti z avtomobilom, nas naložili na avto in močno zastražene odpeljali. Ko je avto prispel v Rovte, nas je obkolila cela kopica belogardistov, med njimi so bili tudi Žirovci. Slišati je bilo vse mogoče opazke, eden od njih pa je v njihovem narečju izjavil: To vse je treba pobiti in poklati. Zaprli so nas v kleti Levkotove hiše. Bilo nas je sedem moških, od žensk pa Slavka Potočnik in Pavla Zajc. Vse skupaj so porinili v klet. Le majhno okence je puščalo nekoliko svetlobe. V prostoru sta bila dva velika zaboja repe in zeljnatih glav. Ob zidu pa je bila iz desk zbita prična, v kotu pa nekaj slame. Očividno je bil prostor pripravljen za kaznjence. Mi pa smo se izpraševali, kaj smo zagrešili, da smo prišli v to luknjo. Ležati ni bilo mogoče, ker nas je bilo preveč. Sedeli smo, le od časa do časa je kdo kaj spregovoril. Eden pa se je stalno sprehajal, tri korake sem, tri korake tja. Tako smo se menjavali, gibali in nekoliko ogreli premrle ude. Belogardisti, ki so prihajali, so nas šikanirali, pa celo zmerjali. Štefana Mlakarja, Franca Žaklja in Vinka Mlakarja so že drugi dan izpustili, Slavko Potočnik in Pavlo Zajc pa so premestili v drug prostor. Nekaj dni kasneje so izpustili Pavleta Zajca in mu dali neki ultimatum za partizane. Dnevi so tekli počasi. Belogardisti so izmenoma prihajali pijani in trezni, prijazni in surovi. Nekateri so nam ponujali vino, včasih so ga prinesli, ne da bi ga naročili. Vedno pa so nas zbadali zaradi partizanov, mi pa tudi nismo molčali. Med drugim smo jim povedali, da so okupatorjevi pomagači. Posameznike smo precej iztirili. Neki belogardistični veljak je celo izjavil: Sedaj pa ne vem več, kdo je pameten, kdo neumen.

Hrana je bila slaba. Vsak dan enkrat pa nam je prinašala toplo hrano žena dr. Demšarja in tudi iz Žirov smo dobili kak priboljšek, tako da lačni nismo bili, le velika negotovost nas je silno mučila.

Nekega večera so pripeljali v zapor mladega fanta. Doma je bil nekje med Št. Joštom in Vrhniko. Pisal se je Fortuna. Ker ga nismo poznali, smo bili previdni v govorjenju. Med nami je bil zaprt le nekaj dni. Nekega jutra pa ga je prišla iskat straža in ga odpeljala. Za njim ni bilo več sledu. Baje je bil partizan, ki so ga belogardisti ujeli in na skrivaj umorili.

Bilo je okrog novega leta, ko nas je ponoči prebudilo silno vpitje in rjojenje. V zaporu smo se vsi zbudili in ugibali, kaj se dogaja. Po stopnicah je

prilomastil Jakob Oblak in zavpil v našo celico: »Če bo kdo od naših ranjen, bodo tu notri padale bombe.« Takoj je stekel nazaj. Vpitje je bilo čedalje glasnejše. Bilo nam je jasno, da so nekje v bližini partizani. Slišati je bilo tudi nekaj strellov. Skrbelo nas je, kaj se bo zgodilo. Po drugi strani pa smo upali, da nas bodo partizani osvobodili. V zgodnjih jutranjih urah so se okrog Levkotove hiše zopet razlegali kriki in vpitje. Takoj nato pa po hodniku in stopnicah. Ko je stražar odprl vrata, smo na tleh zagledali nekega moškega, ki so ga privlekli v zapor. Vse polno jih je bilo okrog njega. Vsi so ga topli, brcali, suvali in pljuvali. Ko so belogardisti odšli in je stražar zaklenil vrata, nam je mladi mož povedal, da so partizani napravili rekvizicijo v Zajelah pri Jakobu. Silno se je jezil čez komandanta Toneta in operativnega oficirja Hojana, češ da sta kriva, da so ga beli ujeli. Rekel je, da bi beli lahko zajeli vse partizane, če ne bi v komando posegla komisar in četni komandir.

Po tem dogodku so beli pogosto prihajali in nas zmerjali. Nekega dne je stopil v zapor belogardistični oficir. Ujetega partizana, ki je bil doma iz okolice Rovt, je vprašal, če je komunist. On mu je odgovoril, da je. Oficir mu je nato rekel: »Ali se nič ne bojiš, ko boš moral umreti?« Na to vprašanje mu ni odgovoril. Oficir je bil vojaški duhovnik, ki je ostale jetnike srepo ošinil in odšel. Kmalu za tem pa so v večernih urah stražarji prišli iskat ujetega partizana. Tudi za tem ni bilo nobenega glasu več.

Naša celica je bila dobro zastražena. En stražar je bil pred vrati, drugi pa na hodniku. V zapor je prišel nekajkrat tudi Mirko Zajc z Dobračeve. Vedno nam je očital, da smo bili mi krivi, da so partizani ubili njegovega brata. Odgovorili smo mu, da se je to zgodilo, kot nam je znano, po nesreči. Oporekal nam je in kmalu nato v nervozi sprožil puško, ki jo je imel preko ramen. Prebledel je in brez besed zapustil celico. K sreči pa je bil strop obokan, sicer bi se lahko zgodila nesreča. Ravno tam je v zgornjem nadstropju stala gospodinja.

Proti koncu januarja so pripeljali v zapor Toneta Beoviča, Dalmatinca, ki so ga ujeli na Logu pri Žireh. Bili smo vsi precej dobro razpoloženi, včasih smo celo zapeli, le kadar smo premišljevali o domačih, smo bili zamišljeni. Posebno dobre volje je bil Beovič. Trudil se je, da ni pokazal, da ga mučijo skrbi in težke slutnje.

Okrajni odbor OF
Žiri-Ledine

Po dogodku, ko so partizani napravili prehranjevalno akcijo v Zajelah, so belogardisti prepovedali donašati hrano v zapor. Tudi stražarji so imeli strožje naloge. Bili so to po večini mladi fantje, od katerih so bili nekateri zelo pogosto na straži. Premožnejši in žirovski belogardisti nas niso hoteli stražiti, zato so najeli mlajše, siromašne fante in jih plačali po 7 lir na uro, da so namesto njih stražili, sami pa so kvartali in popivali po gostilnah. Kot so povedali domačini, v Rovtah še nikdar niso prodali toliko alkohola kot ravno takrat, ko je ves svet živel v vojnem strahu in pomanjkanju.

10. marca so zapustili celico Štefan Šorli, Mirko Kosmač, Edi Kavčič in Pavle Kavčič. Belogardisti so jih odpeljali v Ljubljano, kjer so jih izročili Nemcem. Pavle Kavčič je iz Ljubljane pobegnil, ostali trije pa so morali v koncentracijsko taborišče v Nemčijo.

Isti večer ob pol osmi uri pa je stražar poklical Toneta Beoviča. Ostal sem sam v celici. Ves večer in vso noč sem buden čakal, kdaj se bo vrnil. Vse mogoče slutnje so me obhajale. Ko je zjutraj stražar prinesel zajtrk, sem ga takoj vprašal, kje je Beovič. Ni mi odgovoril in takoj je zaprl vrata. Noben dan ni bilo tako tiho, tudi stražarjev ni bilo slišati. Beoviča so umorili. Skupaj z Beovičem so umorili tudi Milko Sedej z Vrsnika, katero so imeli več kot tri mesece zaprto v nekem bunkerju. Več dni po tem zločinu je bilo v Rovtah vse tako tiho, še psos ni bilo slišati.

Žalostno so potekali dnevi, bil sem sam v celici in premišljeval, kdaj bo tudi zame prišla ura. Od teh prodanih duš nisem pričakoval nič dobrega. Po posredovanju sorodnikov so medtem izpustili Slavko Potočnik. Zaprti smo bili samo še Pavla Zajc, Ivanka Gantar, doma iz Zakolka, in jaz.

1. aprila zvečer me je poklical stražar in me vodil na zaslišanje, prvič po štirih mesecih. Bilo je okrog 8. ure zvečer. Pred menoj je bila zaslišana Pavla Zajc, jaz pa sem čakal v predsobi. Nihče se ni zmenil zame, bilo je že okrog desetih. Stopil sem k vratom, potrkal in vstopil. Za mizo sta sedela dva oficirja, v kotu pa se je pogovarjalo kakih pet belogardistov. To so bili kolovodje iz okoliških vasi, med njimi sem spoznal Oblaka iz Raven. Oficirjem sem se na kratko opravičil, da sem vstopil brez poziva. Rekel sem, da bi rad govoril, ker sem že skoraj štiri mesece tukaj, a niti ne vem, zakaj. Eden od oficirjev mi je takoj rekel, naj govorim. Jaz sem odgovoril, da bom govoril samo pod pogojem, če bosta odstranila svinčnike in papirje, ki sta jih imela na mizi, zraven sebe pa vsak svojo pištolo. Prvo vprašanje je bilo, kje imam sina. Odgovoril sem: Kakor mi je znano, je padel kot partizan v Sovodnju. Nato me je vprašal, kako je bil vzgojen. Odgovoril sem: Tako kot jaz, v naprednem in narodnem duhu. Oficirja sta molčala, jaz pa sem nadaljeval: Nikogar ne poznam. Vem, da Rovtarja nista, Slovenca pa sta gotovo. Ali ni že dosti gorja? Kdo vam daje orožje? Kdo vam daje hrano? Kdo vam daje obleko in obutev? Za koga se borite? Ali ne bi bilo bolje, da bi se vsi Slovenci združili in udarili po okupatorju?

Pozabil sem, da sem jetnik, ali to sem moral povedati. Zdelo se mi je, kot da sem odložil breme, oficirja sta nekaj časa molčala. Prvi je bil četniški oficir, imenovali so ga Barlot. Baje je bil učitelj nekje od Ljubljane. Drugi pa je bil belogardistični duhovnik Kunstelj, oba pa v oficirskih uniformah. Vsi belogardisti, ki jih nisem osebno poznal, so svoja imena skrbno prikrivali, zato sem se tudi jaz delal, da jih ne poznam.

Oficir Barlot je nato vstal in spregovoril z ostrim glasom: »Vi in gospa Zajčeva pojmeta v Ljubljano za talca. Ako se bo v Žireh kaj zgodilo, bosta

vidva prva ustreljena. To sporočite tudi v Žiri.« Nato mi je dal svinčnik in papir in sem takoj napisal pismo za ženo. Prosil sem jih, da bi pismo za gotovo oddali, kar so mi tudi obljubili. Prosil sem jih tudi, da bi me dali v tak kraj, kjer bi lahko prišel do zdravnika. Bil sem bolan in sem jih večkrat prosil, da bi prišel k meni zdravnik, ki je bil prav v bližini, pa mi niso dovolili. Oficir je ukazal stražarju, naj me odvede nazaj v zapor. V celici sem zjutraj napisal še eno pismo za ženo, ker se nisem prav nič zanesel, da bi oficir oddal prvo pismo. Oddal sem ga zanesljivemu stražarju. To pismo je žena dobila že drugi večer.

Med belogardisti smo imeli nekaj nam naklonjenih ljudi. Zvedeli smo vse novice in po njih smo lahko oddajali in prejekali pošto. Videti je bilo, da so nekateri spoznali, da so na krivi poti, a se vseeno niso mogli ločiti od njih. Imeli so res udobno življenje, medtem ko so se morali partizani stalno boriti.

Osamljen in zaskrbljen sem bil, pripravljen da me bodo odpeljali, ko je drugi dan vstopil v celico oficir Barlot in zopet odsekano spregovoril: »Premislil sem se, Vi in gospa Zajčeva gresta domov. Če pa se bo v Žireh kaj zgodilo, bomo prišli in pobili vse, kar leze in gre.«

Tako sva Pavla Zajc in jaz šele drugi dan 2. aprila 1944 zapustila Rovte.

Nekako čez 14 dni so se v moji hiši zopet pojavili belogardisti. Usuli so se kar po sobah. Eden je vlekel s podstrešja kolo. Žena ga je prosila, naj ga pusti. Iz sobe pa je drugi že prinesel pod pazduho škornje. Oba sem prosil, naj pustita. Tedaj pa je vstopil oficir Barlot. Obrnil sem se k njemu in ga prosil, naj mi pustijo škornje in kolo. Oficir jima je nekoliko v zadregi rekel, naj postavita vse nazaj, kjer sta vzela. Iz ostalih prostorov je prišlo še nekaj vojakov, a ni bilo videti, da bi imeli kaj pri sebi. Ko pa so odšli, smo ugotovili, da sta zmanjkala dva dežna plašča, električni likalnik in še nekaj stvari. Tako sem do podrobnosti spoznal vso gnilobo bele garde in četnikov, nakar sem še intenzivneje začel sodelovati s partizani.« Tako je zaključil pripovedovanje Leander Mlinar.

Rado Jan, šef OC Blegoš

Okrog velikonočnih dni je bilo v okolici Ledin in Vrsnika vse polno naše vojske. Bili so tudi dobro razporeženi, posebno, ker so jim domačini pripravili mnogo dobrot za praznike. Tudi iz Žirov so jim žene in dekleta poslale polno priboljškov.

10. aprila so se v Novi vasi zbrali vozniki. Proti Novi vasi se je vila nepretrgoma celo popoldne kolona partizanov, ki so odšli na drugo stran Žirovskega vrha in v okolico Lučen na večjo ekonomsko akcijo. Težki vozovi so ropotali po grapah in po strmih razdrapanih poteh, tako da jih je sovražnik lahko slišal v vse postojanke, ki so bile v okolici. Ta akcija ni imela uspeha. Nemci in belogardisti iz Lučen in Gorenje vasi so partizane napadli z več strani. Zajeli so 6 parov konj z vprego in živili, nekaj voznikov z vprego vred pa se je rešilo.

Mnogo bolj tragično pa se je odigrala borba z Nemci na Vrsniku v okolici Govejka in Ledin. Ko je glavnina XXX. divizije odšla v akcijo za hrano, so na Vrsniku ostale le manjše, slabo oborožene skupine, katere so Nemci 11. aprila v zgodnjih jutranjih urah napadli. Nenaden in silovit napad je našim prizadejal več izgub. Od ranega jutra pa vse dopoldne so pokale puške in regljale strojnice. Nemci so divjali in kar s puškinimi kopiti pobijali naše ranjence. Poleg tega so kakor pijani požigali kmečke hiše, hleve in kozolce. Posestniku Jožetu Brencetu na Spodnjem Vrsniku so požgali vsa poslopja, v hlevu je zgorela vsa živina, ovce in prašiči. Hišo, kozolec in hlev z živino vred so zažgali tudi Matevžu Lazarju, posestniku Lovretu Mlinarju hlev in kozolec, Mariji Kavčič pa hišo in hlev. Gorelo je tudi za Brdom pri Smuku, v Krnicah pa več gospodarskih poslopij, in sicer pri Kržičku in pri Jerebu. Nemci so požgali tudi cerkev, poleg teh požigov so ustrelili v Srnjaku staro mater, v Krnicah pa nekega posestnika. Padlo je tudi tu več partizanov.

12. aprila je prišlo zopet večje število belogardistov iz Rovt in Vrha Treh kraljev. Hodili so po hišah in strahovali prebivalce. V Račevi so streljali na Branka Mlinarja in ga hudo ranili v nogo.

14. aprila so domačini pokopali 7 partizanov, ki so jih našli v Osojnici in grapi Letnik. Te so Nemci pobili 11. aprila.

16. aprila je šlo iz Idrije kakih 1500 Nemcev, ki so hajkali do Gorenje vasi in nazaj.

18. aprila so v Žiri zopet prišli belogardisti prav iz vseh okoliških postojank. Bili so celo iz Horjula. Ena skupina je prihajala čez Zabrežnik, ti so bili iz Gorenje vasi, druga skupina čez Žirovski vrh in po Račevi; ti so bili iz Lučen, Št. Jošta in Horjula. Preko Goropek so prišli vrhovski in rovtarski belogardisti, preko Vrsnika pa še mravljiški. Zapodili so se po hišah. Iskali so partizane po sobah in predalih. Partizanov niso našli, pobrali pa so zopet mnogo blaga. Glavni cilj pa so kot ponavadi bile zopet strojarne in čevljarne. Po nekaterih hišah so z železnimi drogovi prebijali zidove, betonske hodnike in iskali bunkerje in skrite zaklade. Poškodovali so mnogo zidov in hodnikov, pri tem pa so razbili tudi mnogo pohištva. Poleg tega so zmerjali ljudi z banditi. Doma so bile po večini žene, otroci in kak star možiček.

23. aprila so prišli domobrance (20. aprila so se belogardisti preimenovali v slovenske domobrance) z Vrha in Rovt. Ostali so v Žireh preko noči in odšli nazaj šele drugi dan, 24. aprila. Tudi ti so odnesli s seboj precej tuje lastnine.

26. aprila so se zopet pojavili. Prišli so iz Goropek, a so se takoj umaknili, ko so čutili, da so partizani v bližini. V resnici pa ni bilo v bližini nobene

vojaške enote, samo nekaj članov narodne zaščite in gospodarske komisije, ki so imeli orožje, je z nekaj strelji opozorilo domobrance.

30. aprila zvečer so po vseh okoliških vaseh oziroma hribih skojevci in pionirji zažgali kresove, vmes pa je bilo slišati streljanje in eksplozije v počastitev delavskega praznika.

3. maja so prišli domobranci iz Št. Jošta in z Vrha Treh kraljev. Tudi ti so jo prav hitro odkurili, s seboj pa so odpeljali dve kravi in več druge drobnarije.

V maju so domobranci še večkrat obiskali Žiri in vselej kaj odnesli.

23. maja so jih zopet pognali člani narodne zaščite, tako da so se morali takoj umakniti v svoje postojanke.

Proti koncu maja so prišli v Žiri zopet Nemci iz Idrije. Aretirali so tri dekleta, stara komaj 15 let. To so bile: Marija Gruden, Marija Kavčič in Majda Kolenc iz Žirov, ker so pri njih našli zapisnik mladinske organizacije. Sumili so, da pomagajo in sodelujejo s partizani. Hoteli so od njih zvedeti, kdo še sodeluje s partizani, zato so jih tudi mučili. Odpeljali so jih v Idrijo in jih tam zaprli.

3. junija so zopet prišli Nemci iz Idrije. Aretirali so Marijo Poljanšek in stikali še za drugimi člani naših organizacij.

5. junija so se vsi umaknili v postojanke. S seboj so odpeljali tudi Marijo Poljanšek, ki so jo zaprli z ostalimi tovarišicami, ki so jih pozneje prepeljali

Skupina partizanov domačinov; spredaj Kragulj in Tonček Malovašič, ki sta delovala v Dolomitih

preko Ljubljane v Kranj, kjer so jih zasliševali in pretepali. Nato so jih zaprli v Begunjah, pozneje pa so jih poslali v razna nemška delovna taborišča.

Okrog 10. junija so prišli domobranci iz Gorenje vasi. Ker so bile razne delavnice že popolnoma izropane, so stikali po skednjih in šupah, premetavali seno in steljo in iskali, kje bi se še kaj dobilo. Pri Blažu Novaku so staknili nekaj usnja in čevljev, pobrali več drugih stvari in zopet odšli.

10. junija se je zvedelo, da je v škofjeloških hribih pri Lenartu padel Filip Potočnik, trgovec, član okrožne gospodarske komisije. Bil je velik rodoljub in odličen organizator partizanskega zaledja. Zapustil je ženo in dva sinova.

12. junija so prišli domobranci z Vrha Treh kraljev. Komaj so se zapodili po hišah, že so jo morali odkuriti, ker jih je patrolja narodne zaščite takoj pognala. S to patroljo je bil tudi izredno drzni in pogumni Poljak, Tadeusz Sadewsky, ki so ga imenovali Tomo.

14. junija okrog 2. ure popoldne se je pričelo streljanje iz Žirka. Bili so domobranci, ki so streljali kar po ljudeh, ki so delali na polju. Smrtnih žrtev ni bilo. V nogo je bil ranjen Janko Starman, ki je s kolesom bežal s polja. Pijani domobranci, ki so prišli preko Breznice, so skušali zajeti nekaj mož, ki so delali na polju, pa so jim srečno pobegnili. Domobranec Franc Kogovšek pa je prinesel Veri Grošelji pištolo, ki so jo domobranci vzeli njenemu možu Adolfu, ki so ga tisto dopoldne ubili v Koprivniku. Ta dan so domobranci iz Rovt in postojanke na Mravljiašah napravili pohod preko Ledin in Mrzlega vrha. Tam so jih neke ženske, ki so plele na Brteljevi njivi, opozorile, da so videle tri partizane, ki so šli proti Grudnu. Patrola okrog 30 domobrancev je takoj krenila proti omenjeni hiši. Tam so se mudili partizani-aktivisti: Adolf Grošelji, Maks Oblak in Mirko Loštrek. Ti so domobrance opazili šele, ko so že obkoljevali hišo. Urno so skočili iz hiše na zadnji strani, se z vso silo zagнали v leseni opaž in se prebili iz hiše, ko je zaregljala strojnica. Adolf Grošelji se je smrtno zadet zgrudil. Po poklicu je bil trgovec in predsednik gospodarske komisije za področje Žiri. Bil je naprednega duha in rodoljub. Star je bil 31 let. Maks Oblak je ranjen zbežal, Mirko Loštrek pa je bil ujet in so ga privezali k bližnjemu drevesu, da bi ga ustrelili. Ker pa so se premislili, so ga odpeljali s seboj v postojanko na Mravljiašah. Čez nekaj dni so ga odpeljali v Postojno in naprej v Trst, kjer so ga priključili domobrancem, ta pa je že v nekaj dneh izrabil priliko in pobegnil nazaj k partizanom.

16. junija je padel Vinko Eržen z Dobračeve. Padel je na Selški planini. Rojen je bil leta 1923 na Dobračevi kot kmečki sin. V borbi je bil zelo pogumen.

20. junija je padel Milan Starman iz Stare vasi. Padel je na Primorskem. Rojen je bil leta 1908, po poklicu kovač.

30. junija so se zopet pojavili vrhovski in rovtarski domobranci. Bili so na Dobračevi. Z njimi je odšel Maks Zajc, ki se je ta čas mudil kot partizanski čevljar na dopustu na svojem domu.

Dne 1. julija je bil ustanovljen obveščevalni center Blegoš. Delovanje centra je obsegalo Poljansko dolino in Polhograjske dolomite. Center je s pomočjo terenske obveščevalne mreže posredoval podatke vojaškim enotam in preprečeval sovražne udarce. Delo centra je vodil Rado Jan.

5. julija so bili domobranci od Treh kraljev spet v Žireh, a so se urno umaknili.

Dne 14. julija je bil v Begunjah ustreljen kot talec Ivan Kavčič, rojen leta 1912, čevljar iz Žirov.

Dne 16. julija so se zopet pojavili Nemci in domobranci iz Lučen ter so pokradli in odnesli precej materiala.

22. julija so domobranci in četniki s pomočjo izdajalca poiskali in aretirali Janeza Kavčiča, posestnika na Vrsniku. Kavčiča so prevzeli najbolj zloglasni domobranci, ga zvezali in odpeljali skozi Brekovce in Zavratec na Mravljishče. Ker so domačini poznali Janeza Kavčiča kot poštenega moža, so domobranci opozarjali, naj ne napravijo kakšnega nepremišljenega koraka. Še isti dan pa so ga domobranci v Črnški grapi zadavili.

Ko je ljudstvo zvedelo za to gnusno početje, so še bolj obsojali domobranci in četnike.

V poletnih mesecih so v Begunjah Nemci ustrelili Janeza Gantarja, posestnika iz Hobovš, in okrajni odbor OF Žiri, Ledine. Sovodenj je tako izgubil dva aktivna člana.

2. avgusta je prišlo iz okoliških postojank v Žiri zopet večje število četnikov in domobrancev.

4. avgusta so partizani na fužinski centrali pobrali več važnih delov, da je elektrarna morala prenehati z obratovanjem. Ker je bila elektrarna na Fužinah povezana z ostalimi elektrarnami, smo električni tok vseeno imeli.

16. avgusta pa so tudi na Vrhniki prekinili z oddajanjem električnega toka in Žiri so ostale brez elektrike.

16. avgusta so se v Žireh zopet pojavili domobranci. Gospodarska kriza je bila iz dneva v dan večja. Čeprav je bila letina še precej dobra, je bilo vprašanje prehrane zelo pereče. Partizanska vojska je dobivala hrano v glavnem na osvobojenem ozemlju. V hlevih je bilo že malo živine, zato je močno pri-manjkovalo mleka.

Godba XXXI. divizije igra pozdrav zastavi

Sredi avgusta sta h Koklju na Ledinico vsa zasopla pritekla dva pionirja Matevž Ivanov in Pavle Mravlje in pripovedovala gospodarju, da je v Žireh vse polno belih in četnikov in da naj obvesti partizane. V slami sta počivala dva partizana, za katere gospodar ni nič vedel. To sta bila Tomo Sadewsky in Evgen Matejka-Pemc. Zanimala sta se, kaj pionirja pripovedujeta in vsi trije so odšli na hribček k cerkvi in z daljnogledom opazovali Dobračevo in Staro vas. Videli so, da je na Dobračevi vse živo. Proti Selu je šel voznik in z njim večje število domobrancev. V Brdu pri Martinu je voznik obrnil. Partizana sta imela s seboj brzostrelko in sta takoj spustila nekaj rafalov. Voznik je udaril po konjih in vsi so jo naglo odkurili.

21. avgusta so zopet prišli četniki in domobranci. Zopet so se podili po hišah in brezskrbno ropali, ker ni bilo v bližini nobene enote, razen nekaj članov narodne zaščite.

26. avgusta okrog 10. ure zvečer so se slišale silne eksplozije in sledili so tako močni bliski, da se je videlo kakor podnevi. Zavezniška letala so bombardirala most v Borovnici.

30. avgusta je bil izdan od Vrhovnega štaba NOV in POJ in NKOJ zadnji poziv vsem izdajalskim vojskam in okupatorjevim pomagačem. Vsi tisti, ki naj bi se po 15. septembru 1944 nahajali v vojaških enotah domobrancev, četnikov in drugih, bodo postavljeni pred narodno sodišče kot izdajalci in bodo najstrože kaznovani.

1. septembra se je slišalo v ranih jutranjih urah in vse dopoldne močno artilerijsko streljanje. Prebivalci so ugibali, kaj bi to bilo. Nekateri so trdili, da prihajajo Angleži in Amerikanci. Drugi dan, 2. septembra pa se je zvedelo, da so partizani zavzeli Črni vrh in uničili tamkajšnjo posadko in postojanko. Od tu je bilo slišati topovsko grmenje. Simpatizerji domobrancev so bili ob tej novici precej zmedeni, ker niso mogli verjeti, da imajo partizani tudi to-pove.

8. septembra se je vrnil v Žiri zdravnik dr. Ernest Demšar, ki so ga Nemci pregnali iz Žirov že leta 1941. Tega prihoda so se domačini zelo razveselili.

10. septembra so Vojkovci priredili miting v postolarski zadrugi.

12. septembra se je v Kladju zadrževal I. Vojkov bataljon in se spoprijel s četniki in domobranci. To je bil Rupnikov udarni bataljon in »gorenjski odred četnikov«, ki so imeli svoj sedež navadno v okolici Podlipe in so le na redke čase prišli v Žirovski vrh.

13. septembra se je že okrog 3. ure zjutraj slišalo streljanje iz pušk in mitraljezov v Žirovskem vrhu in tudi po drugih hribih. Okrog 7. ure pa so se pojavili četniki z domobranci in črnorokci. Streljanje je bilo slišati tudi med hišami. Bili so pijani in so šli po vseh hišah. V Stari vasi so pobrali mnogo ljudi in jih vodili proti Dobračevi. Ustavili so se pri vsaki hiši in zganjali ljudi skupaj. Medtem so tudi pridno pobirali, posebno žganje, katerega so potem kar po cesti pili iz steklenic, vmes pa tudi streljali. Moškim so ukazali trgati letake z oglasnih desk, žebličke pa so morali ruvati z zobmi. Imeli so naperjene puške. Ko se je ta spreved pomikal nazaj z Dobračeve, so pijani četniki vseprek streljali. Streljali so celo pod noge in tik nad glavami. V skupini so bile žene z otroki v naročju in starčki. Vsega tega divjaštva ni mogoče opisati. Ta vojska je tudi iz Nove vasi prignala polno ljudi, največ žensk in otrok. Ustavili so jih v Žireh pri Katrniku. Tam je neki komandant raportiral svojemu oficirju z besedami: »To skupino je posvariti, to pa postreliti.« In pokazal na skupino kakih osem oseb. Komandant je bil četniški

oficir Bitenc. Govoril je preplašeni množici, da partizani ne bodo nikdar zmagali in naj ne sodelujejo z njimi. Rekel je, da hočejo v Žireh napraviti red s tem, da bodo vselej, kadar bodo prišli, pobili nekaj ljudi. Nato so žene in otroke spustili, obdržali pa so zdravnika Demšarja, Poldeta Potočnika, Vinka Zajca, Milko Zajc, Marjanco Jereb, Terezijo Kopač in dva neznana ranjena partizana. Milko Zajc so na posredovanje Frančiške Demšar izpustili. Ostale so odgnali proti Goropekam. Vso pot so streljali in okrog 3. ure popoldne izginili za goropeškimi gmajnam. Dne 14. septembra sta se žena dr. Demšarja in Ivanka Peternel napotili, da bi zvedeli, kam so četniki odpeljali svoje žrtve, proti Goropekam. Komaj sta se oddaljili kakih 200 korakov iz vasi na mesto, od koder je lep razgled na Žiri, sta se nenadoma silno prestrašili, ker sta videli na tleh ležečih več trupel. Zdravnikova žena je takoj spoznala svojega moža dr. Demšarja, Ivanka Peternel pa svojo sestro Marjanco, delavko iz Brekovic. Poleg njiju je ležala tam še Terezija Kopač, gospodinja in mati treh otrok iz Žirovskega vrha, in oba partizana. Pet žrtev četnikov in domobrancev je ležalo pod znamenjem. Ta zločin je pretresel vso bližnjo in daljno okolico.

15. septembra so Nemci in domobranci vodili boje s Prešernovo brigado na Mrzlem vrhu. 15. septembra zvečer je bil pogreb žrtev, ki so jih domobranci ubili v Mršaku. Zaradi stalnih napadov četnikov, domobrancev in Nemcev pogreb ni mogel biti podnevi.

Že 15. septembra popoldne se je raznesla vest, da od Škofje Loke prodira po vseh hribih proti Žirem več tisoč Nemcev. Bataljon Vojkove brigade, ki je taboril v zgornjem delu Žirovskega vrha, se je ta večer premaknil preko Koprivnika na Primorsko.

16. septembra, ko se je daniło, so se slišali v daljavi strelji, rafali in bombe. Na kakih treh ali štirih mestih so se videli tudi veliki ognji. Nemci so zažgali nekaj kmetij v Oselici in poljanskih hribih. To jutro sta gorela tudi hiša in hlev na Pretovču v Koprivniku. Tu so Nemci našli tudi pet partizanov, ki so od utrujenosti ob premiku počivali in zaspali. Med njimi je bil tudi domačin Rudolf Bogataj, kmečki sin iz Ledinice. Nemci so jih najprej mučili, potem pa so jih vrgli v ogenj. Okrog 9. ure se je pričelo streljanje po vseh hribih.

Rado Tavčar

Fero Kolenc

Jožefa Dolenc

Puške in mitraljezi so se slišali iz gozda nad Skalami, nad Rakulkom in v Jarčji dolini. Nemci so prehajkali v več valovih vso dolino in gmajne. Iz Vrha, Rovt in Št. Jošta so prišli domobranci in četniki, ki so preiskovali hiše. Ledinico in Jarčjo dolino so prehajkali tudi gorenjevaški domobranci. Čeprav je hajkalo okrog 7000 Nemcev in še mnogo domobrancev in četnikov, niso ta dan imeli nobenega uspeha. Le v nekem skrivališču so našli zaboj papirjev gospodarske komisije in tudi te so na ukaz nemškega oficirja morali pustiti na miru.

17. septembra so se navsezgodaj umaknili in odšli.

V drugi polovici septembra se je na pobudo Vojnega področja za Gorenjsko osnovala v Žireh komanda mesta, ki je štela 6—10 članov. Za komandanta je bil imenovan Mirko Loštrk.

19. septembra je zopet posvetila elektrika.

20. septembra je padel v Trnovskem gozdu Franc Šorli, rojen leta 1917, po poklicu usnjnar, doma z Dobračeve.

21. septembra so zopet prišli četniki in so aretirali tri moške: Stanka Čadeža ponovno, Leopolda Potočnika in Vinka Zajca in odgnali nekaj glav živine: Stanka Čadeža, kleparja iz Poljan, so čez nekaj dni ubili v vasi Samotrica.

23. septembra so se partizani spoprijeli v Žirovskem vrhu z domobranci. Zahrbtno je bil zaklan Franc Potočnik, rojen 1906, doma iz Žirovskega vrha. Bil je čevljar, ki je delal v čevljarški delavnici gorenjskega vojnega področja. Ko je šel domov na obisk, ga je v gozdu nad Čabračami zabodel neki domobranec.

23. septembra je bil zahrbtno zaklan Franc Potočnik, rojen 1906, doma iz Žirovskega vrha. Bil je čevljar in je delal v čevljarški delavnici gorenjskega vojnega področja. Ko je šel domov na obisk, ga je v gozdu nad Čabračami zabodel neki domobranec. Tega dne so se partizani v Žirovskem vrhu spoprijeli z domobranci.

24. septembra se je po okoliških hribih spet pojavilo več partizanskih enot.

29. septembra se je pomikalo iz Gorenje vasi skozi Žiri večje število Nemcev, ki so na Selu zajeli in ustrelili tri partizane.

30. septembra je priredila igralska skupina Vojkove brigade v Čizmarski zadruzi miting z veseloigro, petjem in plesom.

2. oktobra so se skozi Žiri spet pomikali Nemci. Prišli so prek Vrsnika in šli proti Gorenji vasi, kjer so jih napadli partizani in ubili tri Nemce, nekaj pa ranili. Prasko je dobil tudi Mačkov konj iz Žirov, katerega so Nemci mobilizirali, da so peljali svojo prtljago.

6. oktobra so šle iz Žirov učiteljice na okrožno konferenco, ki jo je sklical pokrajinski šolski nadzornik Ivan Bertoncej-Janoš za okrožje Škofja Loka v Davči.

19. oktobra je partizanski zdravnik napravil zdravniški pregled za šolo-obvezne otroke.

21. oktobra so po vseh hribih zagoreli kresovi in naznanili ljudem osvoboditev glavnega mesta DFJ Beograd.

22. oktobra so partizani minirali cesto na Fužinah in sovodenjsko od Fužin proti Trebiji.

23. oktobra so skojevci in mladina kurili kres na Žirku in na goropeškem griču in s tem počastili prvo obletnico osvoboditve Žirov.

25. oktobra so domobranci z goropeškega griča streljali na ljudi v Novo vas.

Med 6. in 12. novembrom so bile po vseh vaseh na področju Žirov volitve v narodnoosvobodilne odbore.

V začetku novembra je prišel na komando mesta novi komandir Franko Kesič-Cene.

15. novembra je padel Feliks Razložnik, rojen leta 1911, delavec iz Račeve. Dne 18. novembra je v borbi za Železnike padel Milan Kržišnik, rojen 1912, kleparski pomočnik iz Stare vasi.

V Dalmaciji je v okolici Splita padel Alojz Primožič, krojač z Dobračeve. Prišel je s prekmorsko brigado iz Italije. V prekmorski brigadi je padel tudi Marjan Seljak, trgovski pomočnik iz Stare vasi.

29. novembra so prišli četniki in domobranci v Žiri. Z njimi so se spopadli kurirji in obveščevalci. Močnejša četniška patrulja pa je vdrla medtem na Ledinico. S to skupino se je spopadla patrulja komande mesta Žiri in jih pognala v beg.

Domobranci in četniki so vse redkeje prihajali v Žiri, ker so bile patrulje narodne zaščite in komande mesta že dobro organizirane. Predvsem pa je dobro funkcionirala obveščevalna služba, ki so jo izvajali mladinci in mladinke. Posebno se je izkazala celotna mladinska organizacija v Žirovski kotlini.

30. novembra je vse okoliške hribe zasedla partizanska vojska. V Žiri je prišel tudi štab XXXI. divizije in se je nastanil pri Medrijanovcu na Selu.

1. decembra je bil ubit od gorenjevaških domobrancev Radomir Tavčar, klepar z Dobračeve. Ubit je bil na Hotavljah. Poveljstvo XXXI. divizije je organiziralo lep partizanski pogreb v Žireh.

1. decembra so partizani zaprli vsak prehod proti Gorenji vasi.

6. decembra so partizani mobilizirali vse preostale za vojsko sposobne fante in može.

Mimohod enot XXXI. divizije ob dnevu Rdeče armade

10. decembra je bil v postolarski zadrugi velik miting, kjer je sodelovala divizijska igralska skupina in divizijska godba na pihala.

16. decembra je za nujne primere, tudi za civile, ordiniral partizanski zobozdravnik.

17. decembra je XXXI. divizija zopet priredila miting. Poleg veselega programa je bil tudi govor, kjer je neki oficir govoril o špekulantih, ki prikrivajo blago, ki je za vojsko nujno potrebno.

18. decembra je štab divizije zapustil Žiri. Pričel se je napad na nemško in domobranksko postojanko v Gorenji vasi. Napadali so Vojkovci. Ostale enote pa so blokirale okoliške postojanke. Mnogo vojske je bilo v Žirovskem vrhu, posebno pa po hribih okoli Gorenje vasi.

19. decembra so domobranci streljali s topom z Vrha Treh kraljev proti Stari vasi. Več granat je padlo na bližnje travnike. Žrtev ni bilo, zadeli pa so Brtelčkovu hišo v Stari vasi.

V borbi z Nemci, ki so prodirali na pomoč napadeni postojanki v Gorenji vasi, je padel 20. decembra Vinko Novak iz Jarčje doline, sin posestnika, rojen leta 1914. To je bil izredno hraber borec, ki je na svojem položaju uspešno zadrževal napredovanje Nemcev in domobrancev, ki so šli na pomoč napadeni postojanki.

21. decembra zvečer se je štab divizije zopet vrnil v Žiri in se naselil pri Modrijanovcu na Selu.

22. decembra so Nemci iz Gorenje vasi streljali s topom v Žiri. Granate so padale na Selo. Tudi tedaj ni bilo žrtev.

25. decembra je Gregorčičeva brigada priredila miting v čižmarski zadrugi z igro »Bele vrtnice«.

V drugi polovici decembra so se zadrževale v vseh naših hribih še Gregorčičeva, Gradnikova in Kosovelova brigada. Gradnikovci so priredili tudi miting v Gantarjevi delavnici.

29. decembra so navedene enote zapustile naše hribe in se preselile na Primorsko (v okolico Cerkna).

V decembru 1944 je padel na Koroškem Adolf Reven, rojen 1920, delavec.

V Mauthausnu je 29. decembra umrl Anton Žakomeli, rojen leta 1912, pekovski mojster s Sela.

V letu 1944 je padel na Dolenjskem predvojni komunist Vinko Mahovne, rojen 1910, delavec. Na Primorskem je padel Jakob Fortuna, mizar z Dobračeve, rojen leta 1914. V taborišču Jasenovac na Hrvaškem je umrl Luka Jesenko, rojen 1874, čevljarški mojster iz Nove vasi. Žrtev bombardiranja je postal v Nemčiji Vinko Gladek, rojen 1904, čevljar iz Stare vasi.

V nepojasnjenih okoliščinah je v škofjeloških hribih padel Maks Kavčič z Dobračeve.

1945

Za novo leto 1945 so komunisti in aktivisti na terenu organizirali obdareitev borcev, predvsem ranjencev. Pri tem so se izredno potrudile žene in mladina, ki so kljub pomanjkanju pripravili mnogo peciva in drugih dobrin. Komanda mesta pa je poslala v enote večjo količino tobaka in cigaret. Tudi vozniki, ki so bili mnogokrat v službi vojske, so za novo leto dobili cigarete, nekateri tudi čevlje, ki jim jih je preskrbela komanda mesta, katere komandir je bil Franko Kesič-Cene.

V novo leto 1945 smo prestopili z upanjem, da bo kmalu konec vojne in da bosta nastopila mir in svoboda. Partizanska vojska se je premaknila na Primorsko. Ljudje so bili v skrbeh, kdaj bodo spet vdrli Nemci in domobranci.

19. januarja je padel v Trnovskem gozdu Ivan Grošelj, rojen 1908, delavec s Sela, 20. januarja je umrl za ranami v partizanski bolnišnici »Primorje« Franc Prek iz Koprivnika, rojen 1928.

Zvedelo se je, da je 21. januarja 1945 padel na Primorskem Alojz Orehek, nameščenec iz Nove vasi. Bil je hraber borec in vesten obveščevalec. Zapustil je ženo in dva otroka.

Dnevi so bili mirni, le v daljavi se je od časa do časa slišala kaka eksplozija ali strel iz puške ali mitraljeza.

Prebivalci so bili v skrbeh, kako se bodo preživel. Kraj je bil popolnoma izčrpan. Tudi za preskrbo partizanov ni bilo dovolj hrane. Krompirja je bilo še komaj za seme, hlevi so bili prazni. Kjer je bilo včasih po deset glav živine, so tedaj imeli komaj dva ali tri goveda. Bali smo se, da bo nastopila splošna lakota.

Prebivalstvo se je kar nekoliko oddahnilo, ker je bil januar kar miren. Tudi domobranci so mirovali. Nekajkrat so prišli v Goropeke in do Fricovega brda, od tam nekajkrat ustrelili in odšli nazaj k Trem kraljem.

9. februarja je v Goropekah spet močnejše zaropotalo. Partizanska patrolja komande mesta, ki je imela sedež na Ledinici, se je v Goropekah udarila z belogardisti, a žrtev ni bilo.

8. februarja je padel Rajko Mlinar, rojen 1927, iz Račeve. Ta dan so v Žireh prvič praznovali Prešernov dan kot slovenski kulturni praznik.

Dne 10. februarja je umrl v Dachauu Cveto Poljanšek, rojen 1920, mlekarski tehnik iz Žirov. V Mostaru pa je padel 13. februarja Janez Kopač, rojen 1922, čevljar iz Dobračeve. Bil je v prekmorski brigadi.

Mimohod enot XXXI. divizije

Marija Naglič

Dimitrij Novak

Matevž Ivanov

12. februarja so se zopet pojavili domobranci. Prišli so skozi Mršak do Katrnika in se tudi takoj umaknili.

17. februarja sta prišla v Žiri pokrajinski sekretar Bogdan Osolnik in tovariš Novak-Očka. Imela sta več sestankov z aktivisti v Žireh, Stari vasi in na Ledinici.

18. februarja so Žiri napadli avioni, odvrgli so nekaj bomb in streljali z mitraljezi. Ob tem napadu je padel Fero Kolenc, rojen 1920, mesar iz Žirov, borec Vojkove brigade. Težko ranjena pa sta bila Jožefa Dolenc in njen sin Franc, roj. 1922, čevljar. Oba sta kljub hitri zdravniški pomoči že drugi dan ranam podlegla. Porušenih in poškodovanih pa je bilo takrat tudi nekaj hiš.

23. februarja je bila velika vojaška svečanost na Dobračevi. Štab XXXI. divizije je ob obletnici ustanovitve Rdeče armade odlikoval najboljše borce, enote pa so šle v mimohodu skozi Žiri.

25. februarja je umrl v nemškem taborišču Buchenwald Hieronim Kristan, rojen 1913, iz Ledinice.

5. marca je padel pri Medvodah Bogdan Erznožnik, rojen 1928, iz Žirov, ki je bil borec kokrškega odreda.

5. marca je v Goropeke prišel bataljon Vojkove brigade. Tu so se zadržali samo en dan. 6. marca so zapustili Goropeke in odšli preko Mrzlega vrha. V Goropekah se je med tem časom smrtno ponesrečil Kajetan Bogataj, rojen 1907, prevoznik iz Račeve.

7. marca je padel Franc Žakelj, rojen 1903, iz Lavrovca.

Domobranci v postojankah Rovte, Vrh Treh kraljev in Št. Jošt so ta čas mirovali, spoznali so, da se jim majejo tla pod nogami.

Partizani so bili kljub pomanjkanju hrane neprestane boje z Nemci in domobranci ter četniki na Primorskem in Gorenjskem.

Iz radijskih poročil, katere so raznašali partizanski kurirji, smo zvedeli, da so Črna gora in Srbija ter del Dalmacije in Bosne že osvobodjene. Vedeli smo, da ni več daleč čas, ko bo vsa naša domovina svobodna. Slutili pa smo, da nas čakajo še hude preizkušnje.

Na Mrzlem vrhu je pogosto ropotalo. Nemci iz idrijske postojanke z domobranci so se večkrat udarili s partizani. V teh dneh so partizani likvidirali Lovra Šinkovca, krojača iz Stare vasi, ki je sodeloval z gestapom.

20. marca pod večer je zaregljalo v Osojnici in na Vrsniku, na Logu in po poljskih hribih. Začela se je zopet velika ofenziva umikajočih se Nemcev in domobrancev, ki so za vsako ceno hoteli uničiti partizane in postaviti svojo oblast s pomočjo Nemcev in Angležev, kot so sami trdili.

21. marca je bilo v Žireh vse polno domobrancev, Nemcev in četnikov, le civilov ni bilo videti, vse se je poskrilo v hišah. Tudi otrok ni bilo videti kot običajno, kadar so prišli partizani.

22. marca so belogardisti ujeli v Jarčji dolini predsednika gospodarske komisije Maksa Majnika in nekega mladega pravnika iz Ljubljane. Pravnika so Nemci in domobranci še isti dan ubili na Mrzlem vrhu, Maksa Majnika pa so odpeljali v Rovte in ga zaprli. Že drugi dan ga je belogardistični oficir (kurat) v zaporu izpovedal. Ker je bil Majnik krščansko vzgojen in do skrajnosti pošten, je pri spovedi povedal, da je komunist. To je bilo vse, kar je zanimalo kurata. To je Majnik povedal še isti večer svojemu zaprtemu tovarišu Blažu. Drugo jutro, 24. marca navsezgodaj so domobranci Majnika odpeljali proti Sopovtu in ga po strahovitem mučenju ubili. Majnik je bil rojen 1910, po poklicu je bil čevljar, bil je član KP.

Proti koncu marca je padel pri Gospiču Niko Novak, rojen leta 1923, iz Stare vasi, kmečki sin. Bil je borec prekmorske brigade.

26. in 27. marca so prišli domobranci tudi z Vrhlike in iz okolice Ljubljane. Posebno aktivni pa so bili Nemci in domobranci iz postojank Gorenja vas, Lučne, Idrija, Rovte, Mravljische, Vrh Treh kraljev. Slednji so prihajali vsak dan. Bili so že prijaznejši in vabili naše fante in može, naj se vrnejo od partizanov, da se jim ne bo nič zgodilo. Sicer pa so bile vse partizanske enote ob tem času na Primorskem v hudih borbah z že umikajočimi Nemci in izdajalci.

Obveščevalci XXXI. divizije: Polde Kavčič-Svarun, Stanko Mlinar in Slavko Sorli

28. marca se je skozi Žiri proti Idriji umikala močnejša kolona Nemcev. Za varnost so poskrbeli domobranci iz okoliških postojank.

1. aprila je padla v Čekovniku nad Idrijo Marija Naglič, rojena 1924, delavka iz Žirov. Bila je aktivistka OF. Skupno z njo je padel petnajstletni Dimitrij Novak, rojen 1929, iz Stare vasi.

Tik pred osvoboditvijo pa je v Ribnici na Dolenjskem padel Rado Demšar, rojen 1923, iz Stare vasi. Bil je borec prekmorske brigade.

5. aprila se je skozi Žiri zopet pomikala nemška konjenica, ki so jo ščitili domobranci.

Te dni so se domobranci nastanili na Dobračevi pri Blažiču in na Selu pri Štefanu; v Stari vasi v hiši Jožeta Kavčiča pa so se nastanili četniki in črno-rokci.

7. aprila so belogardisti ujeli tri mlade partizane. Zasliševali so jih pri Blažiču na Dobračevi, zvečer pa so jih izročili četnikom, ki so jim zvezali roke na hrbet in jih zaprli v klet.

8. aprila so vse tri odpeljali v Osoje nasproti Jašovcove domačije in jih tam ustrelili. Eden od njih je bil domačin, dvajsetletni Polde Kavčič-Svarun, iz Stare vasi, rojen 1924. Bil je član KP in divizijski obveščevalec. Morilci so po končanem zločinu odšli k maši v farno cerkev. Tiste dni so domobranci kaznovali Janeza Bogataja s Sela s 25 udarci po zadnji plati samo zato, ker je izrazil simpatije do partizanov.

8. aprila so Nemci v Škofji Loki ustrelili Pavla Eniko, rojenega 1906, iz Jarčje doline. Domobranci in Nemci so ves ta čas nadzorovali Žiri in okolico. Po primorskih hribih so partizani bili srdite borbe z okupatorjem in izdajalci, ki so se jim stekali zadnji dnevi.

Sredi aprila so se domobranci naselili v Goropekah in začeli organizirati svoje postojanke. Pričela so se utrjevanja vasi. Mobilizirali so moške in ženske, ki so morali kopati strelske jarke okoli vasi in delati utrdbe. Čeprav so Nemci in domobranci nadzorovali ta čas žirovsko področje, so aktivisti OF prinašali najnovejše vesti z bojišč. Zvedelo se je, da je armada NOV osvobodila Sušak in Reko in da se pomika proti Trstu. Enote, ki so bile na našem področju, so se borile v okolici Gorice in na Primorskem. Vse te vesti so dajale upanje, da se bliža konec fašističnega in belega terorja.

Proti koncu aprila so se že vračali na svoje domove prvi interniranci, ki so pobegnili iz nemških taborišč, takoj ko je začela razpadati nemška vojska.

Mladina je že začela s pripravami, da bi čimbolj svečano sprejela borce, ki jim je vsa štiri leta pomagala in stala ob strani, v pomoč pravični borbi za svobodo. Kljub temu, da je sovražnik še vedno ogrožal okolico, je mladina že pripravljala in postavljala mlaje z napisi v pozdrav borcem.

6. maja so pridrli vlasovci, ki so postavljene mlaje ukazali podreti. Tudi belogardisti so se še zadnjikrat pojavili. Videti je bilo, da Nemci kakor tudi vsi njihovi pomagači zaključujejo svojo okupatorsko in izdajalsko vlogo.

Po odhodu vlasovcev so tudi domobranci zapustili dolino in svojo postojanko Goropeke, ki je obstajala samo dobrih 14 dni. Zbežali so iz svoje domovine, ki so jo zatajili, in hlapčevali tujcu.

9. maja je Franc Poljanšek v imenu organizacije OF pred Primožičevo hišo objavil, da je nemški okupator premagan in izgnan iz naših krajev.

Ta dan je bil vesel, pa tudi zelo žalosten. Okrog 12. ure se je zvedelo, da sta bila ubita na Fužinah od eksplozije mine dva zelo hrabra mladina: Ma-

tevž Ivanov in Pavle Mravlje, oba iz Žirov. Za ceno življenja sta odstranila zadnje ovire, ki so jih nastavili domobranci ob umiku.

Zvedelo se je, da so v zadnjih bitkah zgubili življenje še naslednji tovariši: Ludvik Poljanšek, rojen 1914, kmečki sin z Dobračeve, padel na Orehku (Primorska), Anton Trček, rojen 1928, z Mrzlega vrha, padel na Sinjem vrhu, Franc Gantar, rojen 1906, posestnik s Sela, padel na Poreznu, Janez Žust, rojen 1903, mizarski mojster z Dobračeve, padel v bližini Trebuše, Franc Tolar, rojen 1908, delavec iz Jarčje doline, padel na Opčinah pri Trstu, Janez Demšar, rojen 1922, iz Stare vasi, učiteljskičnik, padel v Gorici. Na Dolenjskem pa je padel Jakob Jereb, rojen 1919, iz Brekovic. Bil je borec Šercerjeve brigade. Nekje v Liki je padel borec iz prekmorske brigade Andrej Stanovnik, čevljar iz Žirov. V nemškem taborišču Dachau pa je umrl Franc Cepin, rojen 1913, mehanik iz Žirov.

Napisano gradivo je preverila komisija za zgodovinsko dejavnost pri občinskem odboru ZB Žiri. Člani komisije: Maks Oblak, Leander Mlinar, Jože Mravlje, Jože Kavčič, Pavel Zajc in Milan Žakelj.

POPRAVKI IN DOSTAVKI K 1. DELU (LR LETNIK XIII.)

V prvem delu Kronističnega zapisa o Žireh in Žirovcih med osvobodilnim gibanjem in ljudsko revolucijo so izpadla nekatera dejstva in podatki, ki jih to pot objavljamo in popravljamo.

Na strani 14 — XIII. letnika je izpadla navedba o aretaciji Dušana Demšarja iz Stare vasi, ki ga je s privoljenjem gestapa aretirala OVRA. Kot zaupnik jugoslovanske vojaške obveščevalne službe je bil obsojen pred italijanskim vojaškim sodiščem na 20 let ječe. V tej zvezi je treba povedati, da se je tudi žena Dušana Demšarja, Pavla Zajc s hčerkami zatekla prek meje v Rovte, ker je bila vsa družina preganjana.

Med aretiranci je pomotoma izpadel tudi Ivan Reven iz Stare vasi, ki so ga Nemci prav tako odpeljali v škofove zavode v Št. Vid, po nekaj dneh pa so pripeljali nazaj v Žiri in ga skupaj z ženo Magdaleno ter sinovoma Jankom in Vinkom preselili v Srbijo.

Četrty odstavek na strani 24 v istem letniku bi se moral pravilno glasiti takole: Dne 30. junija 1942 je v Loški dolini padel dijak Anton Lubskey, sin Štefana Lubskega iz Žirov. Kot šestnajstleten dijak se je v Ljubljani pridružil SKOJ, odšel marca v partizane in se udeležil mnogih akcij na Notranjskem, kjer je padel.

Na strani 16 pa se je vrnila naslednja pomota: med udeleženci sestanka pri Filipu Potočniku v Žireh je pomotoma zapisano tudi ime Vinko Govekar. Napako je zagrešilo uredništvo in se avtorju s tem opravičuje.

Résumé

CHRONIQUE DU BOURG ŽIRI ET DE SES HABITANTS PENDANT LA LUTTE DE LIBÉRATION ET LA RÉVOLUTION POPULAIRE III

Tandis que dans la première partie de cette étude (voir LR XIII) l'auteur a traité la naissance et le développement du mouvement de libération nationale dans le secteur supérieur de la vallée de Poljane, surtout sur le territoire de la commune de Žiri, et qu'il a décrit dans la deuxième partie (LR XIV) l'expansion de ce mouvement aboutissant à la libération de Žiri en octobre 1943, cette troisième et dernière partie est consacrée à la chronique des événements qui ont fait suite au grand essor du mouvement de libération après la capitulation de l'Italie fasciste.

Ce qui caractérise la période 1944/45, c'est l'activité incessante des postes de la garde blanche dirigée contre le bourg Žiri. Les troupes stationnées dans ces postes

engagent une lutte acharnée contre les courriers, les informateurs et tous les gens du pays qui coopèrent avec les partisans, tout en s'opposant de toute leur force aux poussées de l'armée de libération vers les Dolomites, c'est-à-dire vers les environs immédiats de Ljubljana. Au cours de cette lutte, la garde blanche liquide notre poste de courriers à Žirovski vrh, tandis que les partisans démolissent au début de 1944 tous les bâtiments où la garde blanche pourrait établir des postes permanents. Lorsque la garde blanche échoue dans sa tentative d'établir un poste à Žiri même, le bourg est exposé aux incursions fréquentes des patrouilles de la garde blanche, des tchetniks et des Allemands qui s'efforcent d'affaiblir autant que possible sa vie économique et le moral de ses habitants, ce qui se traduit par le pillage des stocks de cuir, de peaux, de bétail et d'aliments, par la persécution des agents de la Résistance et par l'extermination impitoyable des combattants partisans tombés dans des embuscades.

Ensuite l'auteur décrit (à base des déclarations de Leander Mlinar) l'atmosphère morale et les conditions dans le poste de la garde blanche à Rovte, description qui pourrait s'appliquer à n'importe quel autre milieu quisling.

En ce qui concerne l'évolution intérieure du mouvement de libération nationale, on observe dans cette période une affirmation de plus en plus marquée du pouvoir populaire. On crée le Comité du Front de libération pour le district de Žiri qui se transforme en automne, après les élections, en Comité de district de libération nationale Žiri—Poljane—Selca. La force croissante de l'armée et la nécessité croissante d'organiser le terrain ont abouti en 1944 à la formation du Territoire militaire de la Haute-Carniole dont le commandement avait son siège à Žiri. L'auteur évoque en passant les opérations militaires qui se sont déroulées dans cette région, ainsi que le développement du mouvement de la jeunesse et de la vie culturelle au cours de la lutte de libération qui ont trouvé leur plus belle expression dans l'école partisane slovène dont l'activité a donné ses meilleurs résultats en 1944/45.

L'auteur cite en outre les noms des personnes arrêtées, exécutées ou déportées, avec les dates et les lieux de ces faits, il décrit les circonstances de la mort de divers combattants natifs de la région, etc.

En conclusion, l'auteur relate les faits essentiels de la dernière tentative des troupes slovènes collaborant avec les Allemands d'établir un poste à Žiri, et les crimes répugnants qu'elles ont perpétré au cours de cette période; pour terminer, il évoque les jours de joie et de bonheur après la victoire et la libération du pays par l'Armée populaire slovène.